

Lotyniškų knygų rinkiniai institucinėse LDK bibliotekose XVI–XVII a.

DAIVA NARBUTIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka

Institucinių XVI–XVII a. LDK bibliotekų komplektavimą lėmė du faktoriai – veiklos tikslin-gumas ir galimybės įsigyti knygų. Būtent pastaroji aplinkybė dažnųsyk ir nulemdavo komplek-tuojamos literatūros pobūdį. Mat anuo metu mokymo įstaigų, vienuolynų ar bažnyčių bibliote-kų pagrindą sudarė privačių asmenų dovanoti knygų rinkiniai. Taip knygos išplėsdavo savo funkcionavimo visuomenėje lauką: jos tapdavo prieinamos didesniai skaitytojų ratui.

Apie institucines XVI–XVII a. LDK bibliotekas rašyta palyginti nedaug. Vienuolynų, mo-kymo įstaigų bibliotekų raida iš dalies atskleista istoriografiniuose lenkų veikaluose¹, Lietu-vos knygotyriminkų L. Vladimirovo, V. Kisarausko² darbuose. Tačiau šiuose tyrinėjimuose analizuojant knygų rinkinių pobūdį teminiu-tipologiniu bei kalbiniu aspektais, visiškai neuž-simenama, kokią vietą čia užėmė LDK lotyniškoji knyga³. XVI–XVII a. išėjo per 1500 tokių spaudinių. LDK spaustuvėse išleista per 1130 knygų lotynų kalba: XVI a. – apie 230, XVII a. – apie 900. Ir tai sudarė beveik pusę viso to meto įvairiomis kalbomis LDK išspausdintų leidinių repertuaro. Šiame straipsnyje, remiantis turima publikuota medžiaga, Lietuvos MA ir Vilniaus universiteto bibliotekų rankraštynuose saugomais senųjų bibliotekų inventoriais bei šių eilu-čių autorės atliktais XVI–XVII a. knygų proveniencijų tyrinėjimais, bandoma paanalizuoti, ko-kią institucinių bibliotekų dalį sudarė LDK lotyniškoji spauda.

Viena iš seniausių Lietuvos bibliotekų, priklausiusių Vilniaus katedros kapitulai, pradėta kaupti dar XIV a. pabaigoje⁴. Iš pradžių jai paskiras knygas dovanodavo Lietuvos ir Lenkijos

1 Brenszejn, Michał. Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do roku 1832. Wyd. 2, uzupełnione. Wilno, 1925. 161 p., 7 ilustr. lap.; Lelewel, Joachim. Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke... : 2 t. Wilno, 1823–1826; Piechnik, Ludwik S. J. Dzieje Akademii Wileńskiej. Rzym, 1983. T. 2 : Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655. P. 203–208; Radziszewski, Franciszek. Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych. Kraków, 1875. 127 p.; Studnicki-Gizbert, Wacław. Biblioteka Wileńskiego synodu ewangelicko-reformowanego. Wilno, 1932. 10 p.; Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. Skłt. 222–224, 275–276.

2 Vladimirovas, Levas. 400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje // Kultūrų kryžkelėje / Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslinė biblioteka. Vilnius, 1970. P. 5–88; Vladimirovas,

Levas. Knygos istorija : Senovė, Viduramžiai. Renesansas, XVI–XVII a. Vilnius, 1979. P. 506–518; Vladimirovas, Levas. Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.) // Knygotyra. T. 1 (8) (1970), p. 93–110; Kisarauskas, Vincas. Lietuvos knygų ženklai, 1518–1918. Vilnius, 1984. 221 p. : ilustr.

3 Ja mes laikome : 1) visus LDK teritorijoje išspausdintus lotyniškus leidinius ir 2) LDK autorių parašytus, bet dėl įvairių priežasčių svetur išspausdintus kūrinius.

4 Potkowski, Edward. Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej. Warszawa, 1984. P. 103–104 ir toliau (taip pat žr. p. 92–93, 94). Nurodytoje vietoje kalbama apie karališkosios poros dovanotas rankraštines knygas ką tik įkurtai katedrai. Kitose šios monografijos vietose autorius mini, kad karalienė Jadvyga tai darė ne vieną kartą ir ne vien tik katedrai – taip pat kitoms Lietuvos bažnyčioms. Krokuvoje jau XV a. pradžioje darbuosė kelios perrašinėtojų grupės. Iš jų mažiausiai viena vykdė tik

valdovai bei jų šeimos nariai, vėliau bibliotekos fondas buvo pildomas iš dovanojamų kitų asmeninių rinkinių. Savo knygas jai atidavė vyskupas Valerijonas Protasevičius (1579), Eustachijus Valavičius (1630), pavyskupys Teodoras Skuminavičius (1669). Bibliotekai atitekdavo ir mirusių kapitulos narių knygos. 1606 m. ją papildė 47 J. Riškovskio leidiniai, 1603 m. – 42 A. Beinarto, maždaug tuo pačiu metu – 40 M. Koriznos turėtų knygų. XVIII a. pabaigoje ši biblioteka turėjo apie 5400 tomų⁵. Vilniaus kapitulos biblioteka buvo deramai rūpinamasi skiriamant lėšų knygų priežiūrai⁶. Sparčiai didėjant fondams kapitula 1603 m. priėmė nutarimą paskirti bibliotekininką, kuris prižiūrėtų katedros biblioteką ir saugotų jos raktus⁷. Iš antrosios XVII a. pusės mus pasiekia jau kitokio turinio žinios: kapitulos bibliotekininkams problemų kėlė skolininkai, nešdavęsi leidinius į namus ir vėliau nenorėdavę jų gražinti. Fondų saugotojams būdavę sunku susigrąžinti savas knygas, nes, be kapitulos narių, biblioteka naudojosi ir Vilniaus vyskupijos kunigija⁸.

L. Vladimirovo teigimu, Vilniaus kapitulos bibliotekoje buvo saugomos ne tik Biblijos ir jų komentarai, Bažnyčios tėvų ir garsesniųjų teologų raštai, bet ir naujausia polemikinė prieš reformacijos judėjimą nukreipta literatūra. Be to, bibliotekos rinkiniuose buvo ir antikos autorių (Aristotelio, Lukrecijaus, Cicerono, Senekos) veikalų⁹. Kiek buvo LDK lotyniškų knygų, pasakyti sunku. Tokių knygų į ją galėjo patekti iš asmeninių rinkinių, kuriuose jų būta ne taip jau mažai. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus 1569 m. dovanotų kapitulai knygų sąrašė¹⁰ minimas Krokuvos kanauninko Jano Sakrano teologinis veikalas *Elucidarius errorum ritus Ruthenici (Klaidų, esančių rutėnų apeigose, nušvietimas; Krokua, 1501)*¹¹, kurį parašyti užsakė Vilniaus vyskupas Albertas Taboras. Be to, katedros knygų rinkinyje turėjo būti ir mokomosios literatūros – juk prie katedros veikė mokykla, kurioje mokėsi ne tik pasiturintys jaunuoliai, bet ir vargšai, „neturintys lėšų privatiems mokytojams nusisamdyti“¹². Vis dėlto neturėdami išlikusių senųjų katalogų bei kitokių sąrašų, šiandien negalime pasakyti, kokių šio turinio LDK leidinių joje būta XVI–XVII a.

*Kitų XVI–XVII a. Lietuvos bažnyčių knygų rinkinius knygotyriminkai apibūdina ne itin palankiai*¹³. Galimas dalykas, kad tokį vertinimą lėmė ne tik tuo metu turėtos žinios, bet ir politinė anų dienų konjunktūra. Aišku tik viena: ši sritis tebėra menkai iširta. Dėl šios priežasties kol kas galime spėti, kad Lietuvos bažnyčių rinkiniuose LDK lotyniškųjų knygų buvo, tik sunku kol kas nustatyti, kokią fondų

karalienės užsakymus. Galimas dalykas, kad jos paslaugomis naudojosi ir Vytautas, ir vėlesnieji Lietuvos kunigaikščiai. Todėl nepagrįsta atrodo V. Kisarausko nuomonė dėl kapitulos bibliotekos įsteigimo XVI a. pradžioje, žr. Kisarauskas, Vincas. Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918. Vilnius, 1984. P. 144. Tai pernelyg vėlyva data.

⁵ Ten pat. P. 144.

⁶ Pvz., 1569 m. kapitulos pajamų ir išlaidų sąrašė tarp išlaidų minimos ir knygrišiams skirtos kelios kapos lietuviškų grašių. Regestrum perceptorum pecuniae ex proventibus... de bonis... capituli... Cathedralis Vilniensis... per Laurentium Volski // Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas / sudarė V. Abramavičius. Vilnius, 1963. P. 48.

⁷ Vladimirovas, Levas. Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800) // Knygotyra. T. 1 (8) (1970), p. 109.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat, p. 108.

¹⁰ VUB RS, F. 4–A 338, p. 15.

¹¹ 2 egzemplioriai šios vienos iš pirmųjų LDK lotyniškųjų knygų saugomi MAB (L-16/65).

¹² Kurczewski, Jan. Kościół zamkowy czyli Katedra wilcńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Wilno, 1908. T. 1, p. 27.

¹³ Vladimirovas, Levas. Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800) // Knygotyra. T. 1 (8) (1970), p. 107.

dalį toji literatūra sudarė.¹⁴ Daugiau jų turėjo atsirasti XVII a., kai laikantis 1563 m. pasibaigusio Tridento susirinkimo nutarimų ėmė kokybiškai gerėti kunigijos pasirengimas gamytojiškam darbui: 1582 m. įsteigta Vilniaus vyskupijos kunigų seminarija, 1622 m. tokia pat mokymo įstaiga prie Varnių katedros pradėjo veikti ir Žemaičių diecezijoje. Pakilus intelektualiam parapijų dvasininkų lygiui turėjo atsirasti gausesnių ir įvairesnių rinkinių kaupimo poreikis¹⁵.

Bene seniausiomis LDK institucinėmis bibliotekomis reikia laikyti vienuolynų knygų rinkinius. Toks vertinimas susijęs su senomis rankraštinės knygos gamybos ir kaupimo tradicijomis, puoselėtomis vienuolijų. Būtent jos buvo tas tiltas, kuris tvirčiausiai sujungė knygines antikos ir Naujųjų laikų kultūras¹⁶. Po krikščionybės įvedimo Lietuvoje suintensyvėjusi vienuolijų veikla XVI a. pirmojoje pusėje patyrė nuosmukį dėl stiprios reformacijos bangos. Tik po Tridento susirinkimo, kuriame buvo nemažai kalbama ir apie vienuolių ordinus, pamažėle ėmė atsigausti ir jų bibliotekos. Mat Tridento susirinkime atskirai taip pat buvo kalbama apie būtinybę vienuolių ordinams rūpintis deramu bibliotekų organizavimu. Prie jų gaivinimo itin aktyviai prisidėjo kilmingi katalikai. Buvę protestantai, atsivertę į katalikybę, irgi dosniai dalijo iš tėvų paveldėtus knygų rinkinius. Tokiu būdu į vienuolynų bibliotekas pateko ne viena protestantiška knyga: Ph. Melanchtono, netgi M. Liuterio (Luther) veikalai, įvairūs kalvinistų Biblijos leidimai ir kt.¹⁷ Knygų atsinešdavo ir į vienuolynus stojantys asmenys. Be to, vienuolynai iš vyskupų ir kitų globėjų dažnai gaudavo pinigų reikalingiems leidiniams¹⁸. Ideologinei kovai su reformatais vienuoliai ruošėsi susipažindami ir su draudžiama literatūra, saugota uždaruose tokios literatūros skyriuose¹⁹.

XVI–XVII a. daugumą (apie 80%) vienuolynų bibliotekose sudarė religinė literatūra lotynų kalba²⁰. Tačiau knygų rinkiniuose būta ir grožinės, visuomeninės-politinės bei mokslinės literatūros. Antroje XVII a. pusėje jose atsirasdavo vis daugiau knygų lenkų ir kitomis šnekamosiomis kalbomis. Kol kas sunku pasakyti, kokią lotyniškosios vienuolynų bibliotekų spaudos dalį sudarė LDK leidiniai. Nėra išlikusių to laikotarpio vienuolynų bibliotekų indeksų. Bet greičiausiai, kaip ir asmeninėse bibliotekose, čia vyravo užsienyje leistos knygos.

Viena iš seniausių Lietuvos vienuolijų – pranciškonai – propaguodami katalikybę pasižymėjo itin dideliu aktyvumu. Palyginti nedidelis knygų rinkinys (XVI a. pabaigoje Vilniaus konvente būta tik 104 knygų)²¹ liudyto žemą knygos kultūros lygį. Tačiau pastaraisiais metais

14 Pvz., Paberžės klebonijos 1577 m. inventoriuje pažymėtos 8 bažnytinės knygos. Ką nors daugiau apie jų sąsajas su LDK spauda, deja, kol kas negalime nurodyti. Žr. Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas / sudarė V. Abramavičius. Vilnius, 1963. P. 55.

15 Plg. Jovaiša, Liudas. Tridento susirinkimas ir Lietuva // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius, 2000. T. 16, p. 40. Straipsnio autorius mini asmenines klebonų bibliotekas.

16 „Knyginė kultūra“ čia suvokiama plačiąja prasme: mintyje turime ne tik poligrafinį leidinių apipavidalinimą, bet ir knygų paklausą bei jų recepciją.

17 Kantak, Kamil. Bernardyni Polscy. Lwów, 1933. T. 2 : 1573–1795–1932. P. 300–301.

18 Vladimirovas, Levas. Knygos istorija : Senovė. Viduramžiai. Renesansas, XVI–XVII a. Vilnius, 1979. P. 517.

19 Vladimirovas, Levas. Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800) // Knygotyra. T. 1 (8) (1970), p. 96, 101.

20 Vladimirovas, Levas. Knygos istorija : Senovė. Viduramžiai. Renesansas, XVI–XVII a. Vilnius, 1979. P. 517.

21 Kantak, Kamil. Franciszkanie Polscy. Kraków, 1938. T. 2, p. 30.

surasti pirmosios XVI a. pusės lietuvių rašto pavyzdžiai (E. Gudavičiaus pavadinti „glosų laikotarpiu“²²) lotyniškose pamokslų knygose, kurias studijavo pranciškonai ir bernardinai²³, rodytų jei ne lietuvišką vienuolių kilmę, tai bent jau lietuviškas aspiracijas ir deramą intelektualinį pasirengimą. Tad savotišku disonansu nuskamba anekdotais ir paskviliais apipinti vienuolių „žygiai“ vėlesniais laikais²⁴.

Pranciškonų ir jų griežtesnės regulos brolių bernardinų vienuoliai domėjosi ne tik tikybine literatūra. Savo akiratį jie plėtė ir kitokio pobūdžio lektūra. Matyt, itin smalsių būta brolių, įsigijusių istorinę lenkų reformato Joachimo Pastorijaus (Pastorius ab Hirtenberg; 1611–1681) knygą *Flori Polonici seu Polonicae historiae epitome nova (Lenkiški žiedai arba Nauja lenkų istorijos santrauka; Leidenas, 1642)*²⁵. Tas pats papildytas ir pataisytas 1679 m. Gdanske išėjęs veikalas buvo ir Vilniaus bernardinų vienuolyno bibliotekoje²⁶. Pranciškonų konvento Valkininkuose knygų rinkinyje buvo vienas iš pirmųjų Vilniaus pranciškonų spaustuvės leidinių – J. P. Dlusko *Antiquitas Minorum conventualium in Magno Ducatu Lithuaniae (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mažųjų brolių konventualų senovė; 1671)*²⁷.

Knygų proveniencijos liudija, kad XVII a. LDK lotyniškų leidinių vienuolynų bibliotekose būta ne taip jau mažai. Kunigaikštystėje išėjusi religinė literatūra palyginti dažnai turi vienuolynų bibliotekų nuosavybę liudijančius įrašus. Be jų, leidiniuose pasitaiko ir įrašų, kuriuos palikdavo skaitytojai. Štai dominikonas Edmundas Vikmanas (Wickmann) pabraukdamas atidžiai studijavo Petronijaus Kamenskio dominikonų ordino Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istoriją *Antiquitas praedicatorum ordinis in Magno Ducatu Lithuaniae (Vilniaus bazilijonų spaustuvė, 1642)*²⁸. 1688 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išėjusi Mykolo Buinovskio knyga *Ratio status eligendi (Rinkimų pagrindimas)* buvo Vilniaus bazilijonų bibliotekoje²⁹. Vienam to paties vienuolyno broliui autorinį savo knygos, 1699 m. išleistos Vilniaus akademijos spaustuvėje, egzempliorių įteikė Krokuvos universiteto filosofijos profesorius Koncesas Silvesteris Rodkevičius (Koncessus Sylwester Rodkiewicz)³⁰. Vilniaus basųjų karmelitų vienuolynas dovanų buvo gavęs 1652 m. Krokuvoje išleistą religinę LDK kanclerio Alberto Stanislovo Radvilos (1595–1656) knygą³¹. O 1643 m. Antverpene išleistą jėzuito Mikalojaus Lenčickio (Lancicius,

22 Gudavičius, Eduardas. Dėl lietuviškų tekstų iki Mažvydo // Praeities baruose : skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga / Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999. P. 90.

23 Narbutas, Sigitas. Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų : XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga. Vilnius, 2000. P. 34.

24 Plg. Pacevičius, Arvydas. Knygos kultūra ir vienuolynai XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje // Kultūros istorijos tyrimai : straipsnių rinkinys. Vilnius, 1998. T. 4, p. 133–135.

25 MAB egz. L–17/313 knygos gale įrašas: Ad simplicem usum Fris Antonii Olechnowicz Franciscani Conventualis Studiosi Theologiae Vilnensis oblatas a Fre Antonio Siellicki eiusd[e]m Ord. [...].

26 MAB egz. 5–XVII/9 įrašas: P.P. Bernardin. Viln.

27 MAB egz. K.J. 8028 knygos priešlapyje įrašas: Ex Bibliotheca C[onve]ntus Olkinitensis.

28 MAB egz. L–17/101 įrašas: Ex libris P. Edmundi Wickmann SILOP. Knygos priešlapyje – Dominikonų ordino konvento Gardine bibliotekos ekslibrisas.

29 Antr. lape įrašas: Monasterij Vilnensis PP Basilianorum Pastorum Ssmae Trinitatis. Egz. MAB L–17/34.

30 Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi=XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras; sudarė: Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas. Vilnius, 1998. P. 216; MAB egz. L–17/183 knygos priešlapyje įrašas: Ad Bibliothecam A. Rudor[...].D. Basilii Magni Con[ve]ntus Viln. Ssmae Trinitatis Auctor ofert.

31 MAB egz. L–17/280.

Łęczycycki; 1574–1653) teologinių raštų tomą buvo įsigijusi Gardino dominikonų vienuolyno biblioteka³² bei Vilniaus bernardinų noviciatas³³.

Knyginės LDK vienuolijų kultūros pagyvėjimas ypač sietinas su 1569 m. jėzuitų ordino vienuolių atvykimu į kraštą. Tada buvo steigiamos kolegijos, organizuojama knygų leidyba, kaupiami knygų rinkiniai. 1570 m. įkūrus Vilniaus jėzuitų kolegiją pradėjo funkcionuoti ir šios mokyklos biblioteka. Pradžią jai davė dovanoti asmeniniai rinkiniai: kanauninko Jono Makoveckio (m. 1569), bajoro Petro Oborskio, vyskupų Jurgio Albinijaus (m. 1570), Valerijono Protasevičiaus, kolegijos rektoriaus Stanislovo Varševickio (Warszewicki; 1529–1591), kiek vėliau – LDK valdovo Žygimanto Augusto³⁴. XVII a. viduryje Vilniaus jėzuitų akademijos biblioteka buvo pati didžiausia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Joje buvo sukaupta gausi įvairi literatūra: religinė, grožinė, mokomoji, mokslinė. Šios institucinės bibliotekos fondus, be abejo, praturtindavo ir Akademijos spaustuvės leidiniai, tarp kurių vyravo lotyniškos knygos. 1655–1656 m. Maskvos invazijos metu biblioteka smarkiai nukentėjo; vertingiausią knygų dalį jėzuitai išsiuntė į Karaliaučių. 1661 m. labai apmažėjęs knygų rinkinys buvo pargabentas atgal į Vilnių³⁵.

Lotyniški įvairaus turinio Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai plito po visas jėzuitų kolegijas. LDK knygų būta Slucko, Pinsko, Polocko, Gardino, Nesvyžiaus ir kitų miestų jėzuitų kolegijų knygų rinkiniuose. Įrašai *Collegii Slucensis S. I., Collegii Pinsc[ensis] Societatis Iesu, Collegii Polocensis S. I., Collegii Niesvisiensis Sctis Iesu, Collegii Vilnensis Sctis Jesu, Ex libris Conv[en]tus Stis Domus Viln.* ir daugybė kitų žymų, liudijusių priklausomybę jėzuitų ordino bibliotekoms, aptinkama ne viename lotyniškame LDK leidinyje. Turtinga turėjo būti Kražių jėzuitų kolegijos biblioteka – ją gausiai finansavo Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (apie 1536–1609), Mikalojus Pacas (1570–1624), matyt, ir pats kolegijos fundatorius, Žemaičių seniūnas Jonas Karolis Chodkevičius (1560–1621)³⁶.

Vilniaus jėzuitų akademijos profesorių užsienyje išleisti darbai patekdavo ir į tenykštes bibliotekas. Štai 1648 m. Braneve išėjęs Žygimanto Liauksmينو (Lauxmin; 1596–1670) retorikos vadovėlis *Praxis oratoria* tais pačiais metais pateko į to paties miesto jėzuitų kolegijos biblioteką³⁷. LDK lotyniškų ir kitokių knygų paplitimą Lenkijos ir Kunigaikštystės jėzuitų bibliotekose turėjo užtikrinti XVI a. pabaigoje atsiradęs privalomasis institucinis knygos egzempliorius³⁸.

LDK jėzuitų bibliotekose buvo komplektuojama ne tik katalikų autorių knygos. Kaip ir vienuolynuose, mokymo įstaigose taip pat pasitaikydavo draudžiamos poleminės literatūros. Štai Slucko jėzuitų kolegijos knygų rinkinyje randame kalvinisto, Vilniaus superintendente Andriaus Chžonstovskio (Chrastovius, Chrząstowski; apie 1555–1618) prieš jėzuitus nukreip-

32 VUB egz. III 14945 1695 m. įrašai.

33 VUB egz. III 5599.

34 Piechnik, Ludwik S. J. Dzieje Akademii Wileńskiej. Rzym, 1983. T. 2 : Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655. P. 203–208.

35 Ten pat. P. 208.

36 VUB saugomi lotyniški Vakarų Europos leidiniai su M. Giedraičio ir M. Paco nuosavybės įrašais, prie kurių pridėtos žymos: Inscriptus Cathalogo P. Societ. Jesu in Samogitia. (II 453; II 393).

37 VUB egz. III 3591 įrašas: Ex Colleg. Brunsbergensi Soc. Iesu. Anno 1648 Novemb. Die 5. Be to, apie knyginius Branevo jėzuitų kolegijos ir Vilniaus akademijos ryšius XVII a. liudija ir knygrišių darbai. Plg. Laucevičius, Edmundas. XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose. Vilnius, 1976. P. 66.

38 Plg. Petrauskienė, Irena. Knygų plitimo keliai Lietuvoje XVI–XVIII a. // Kultūrų sankirtos : [straipsnių rinkinys] / Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 2000. P. 186.

tą veikalą *Bellum Iesuiticum (Ginčas su jėzuitais; Bazelis, 1594)*. Vienas toks išlikęs knygos egzempliorius labai pribraukytas – matyti, jog skaityta įdėmiai³⁹.

Mokymo įstaigose kiekviena lotyniška knyga tarnavo lotynų kalbos įgūdžiams tvirtinti. Proginiai studentų kūriniai, teatro renginių aprašymai, epinės ir lyrinės poezijos leidiniai galėjo būti ne tiek laisvalaikio lektūra, kiek lotynų kalbos mokymosi priemonė. LDK jėzuitų kolegijos Vilniuje, Kražiuose, kituose miestuose buvo nuolat pildomos asmeniniais tų institucijų globėjų rinkiniais⁴⁰. Tad XVI a. pabaigos–XVII a. jėzuitų kolegijų studentija galėjo naudotis įvairia Lietuvoje ir svetur išleista lotyniška literatūra.

Institucinėse protestantų – evangelikų reformatų sinodo, bažnyčių, mokymo įstaigų – bibliotekose daugiausia buvo komplektuojama tikibinė literatūra. 1617 m. sinodo sprendimu kiekviena Kunigaikštystės biblioteka privalėjo turėti Bresto Bibliją, Naująjį Testamentą, Gžegožo iš Žarnovco (Grzegorz z Żarnowca) ir Kšištofo Krainskio (Krzysztof Kraiński) postiles, Pavelo Gilovskio (Paweł Gilowski) katekizmą⁴¹. Tokia nuostata skatino kaupti lenkiškąją LDK literatūrą, tačiau knygų rinkiniuose vis dėlto dominavo lotyniški Vakarų Europos leidiniai⁴².

Centrinė ir didžiausia evangelikų reformatų sinodo biblioteka buvo įsteigta Vilniuje 1557 m. Pirmojoje XVII a. pusėje daug kartų kentėjusi nuo gaisrų ir priešų antpuolių, 1642 m. sinodo nutarimu biblioteka išplėtė savo tinklą po LDK teritoriją: jos padaliniai ėmė veikti Kėdainiuose ir Slucke⁴³.

Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos fonduose buvo sukaupta turtinga literatūra, atspindėjusi idėjinį protestantų veiklos kryptingumą. Nors ir nėra išlikusio to laikotarpio bibliotekos inventoriaus, bet XX a. pradžios fondų tyrinėjimai rodo, kad joje vyravo lotynų kalba spausdinta literatūra (32%). Leidiniai vokiečių kalba sudarė 28%, lenkų – 22%, prancūzų – 11%, kitomis kalbomis – 7%. Beveik pusę bibliotekos fondo (45%) sudarė teologinė literatūra. Be to, čia būta istorinės, teisinės, filosofinės ir kitokios lektūros. Yra liudijimų, kad iki 1611 m. gaisro čia buvo sukaupti visi svarbiausi Europos reformatų ir humanistų leidiniai. Bibliotekoje buvo komplektuojami Lenkijos ir LDK reformatų veikalai, išleisti tiek užsienyje, tiek Abiejų Tautų valstybėje (Breste, Liubčioje, Kėdainiuose, Loske, Vilniuje, Pinčiuve, Torūnėje, Rakuve ir kt.)⁴⁴. Knygų rinkinyje buvo ne tik reformatų ideologų (pvz., Andriaus Volano⁴⁵, Mikalo-

39 Rusijos MAB. SPb. egz. 147. q/ 4563 įrašas: Ex catalogo librorum prohibitorum Collegii Slucensis S. I.

40 Apie 1746 m. sudarytas abėcėlinis Vilniaus akademijos bibliotekos, kurioje knygas deponavo senos Lietuvos ir Lenkijos didikų Čartoriskų giminės atstovai, katalogas liudija, kad bibliotekoje buvo ne viena LDK lotyniška knyga: E. Pilgrimovijaus, J. Radvano, A. Kojelavičiaus-Vijūko, M. K. Radvilos Našlaitėlio, M. Radau, M. K. Sarbievijaus Vilniuje ir užsienyje spausdinti leidiniai. Žr. *Catalogus auctorum ordine alphabetico dispositus in Bibliotheca collegii Academiae Vilnensis reperibilium* // VUB RS, F. 2 DC 8.

41 Topolska, Maria Barbara. *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*. Wrocław, 1984. P. 201.

42 Išskyrus nebent Vilniaus evangelikų liuteronų bendruomenės biblioteką, kurios 1748 m. sudarytame indekse didžiąją XVI–XVII a. leidinių dalį (45,9%) sudarė vokiškos knygos; lotyniškų leidinių buvo 38,3%. Žr. Lukšaitė, Ingė. *Protestantiška Vokietijos knyga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės protestantų bibliotekose XVI–XVII a.* // *Knygotyra*. T. 23 (30) (1996), p. 18.

43 Studnicki-Gizbert, Waclaw. *Biblioteka Wileńskiego synodu ewangelicko-reformowanego*. Wilno, 1932. P. 4–5.

44 Ten pat. P. 7–9.

45 Pz., Andreae Volani libri quinque contra Scargae Iesuitae Vilnensis septem... Vilnae: Typis et sumtibus... Ioannis Hlebovici, ... per Danielem Lancicium, 1584. MAB egz. L-16/1-20 įrašas priešlapyje: *Bibl. Syn. Evg. Reform. Viln.*

jaus Paco⁴⁶), bet ir polemikinė priešingos stovyklos⁴⁷ literatūra. Be to, reformatų bendruomenė finansavo jaunuomenės studijas užsienio universitetuose, kur buvo ginamos disertacijos ir leidžiamos jų tezės. Tikėtina, kad šių nedidelių tiražais skelbtų leidinių turėjo patekti ir į pagrindinę LDK protestantų knygų buveinę. Tą faktą patikintų ir neseniai pasirodęs Nižnij Novgorodo bibliotekos fonduose saugomų Šarošpatako (Vengrija) reformatų kolegijos (įsteigta 1531 m.) knygų katalogas⁴⁸. Čia buvo saugomi dviejų lietuvių, studijavusių Europos universitetuose, teologinių disputų tezės: 1648 m. Elzevirų išspausdintos Jono Audzejevičiaus ir Jono Progulbickio knygelės⁴⁹.

Protestantų bažnyčių bibliotekose taip pat dominavo religinė šios pakraipos literatūra lotynų kalba. Štai XIX a. (1840 m.) Slucko evangelikų reformatų bažnyčios knygų rinkinio sąrašė (268 įrašų) absoliučią daugumą sudaro tikibinė XVI–XVII a. Vakarų Europos literatūra lotynų kalba. Tačiau greta reformatų Biblijos leidimo aptinkame ir 1480 m. Niurnberge spausdintą katalikišką Šventąjį raštą⁵⁰. Be to, protestantų raštus papildo ir katalikų teoretikų darbai, kaip antai teologinis jėzuito Jono Gruževskio (1580–1646) 1641 m. Vilniuje išleistas veikalas *Ultima et maxima hominis mutatio (Tolimiasius ir didžiausias žmogaus pasikeitimas)*⁵¹. Bažnyčios knygų rinkinyje buvo ir užsienyje apgintų teologinių J. Progulbickio ir J. Audzejevičiaus tezių leidiniai⁵². Galimas dalykas, kad šios įvairios tikibinės orientacijos knygos į Slucko bažnyčios biblioteką pateko jau XVII a. Šiaip ar taip, įvairaus turinio knyga galėjo tik plėsti protestantiškosios Bažnyčios tarno akiratį.

Palyginti įvairi tikibinės orientacijos prasme literatūra galėjo būti sukaupia ir jaunuolius pastoriniam darbui ruošusios Slucko evangelikų reformatų gimnazijos bibliotekoje, kuri buvo įsteigta antrajame XVII a. ketvirtyje. Sprendžiant iš išlikusio 1674 m. bibliotekai pirktų knygų sąrašo⁵³, čia galėjo būti kalvinistų arba katalikų teologinių traktatų, pamokslų rinkinių, poleminės literatūros leidinių⁵⁴. Humanistinę šios universalios bibliotekos dvasią demonstruoja ir čia saugota medicinos literatūra, iš kurios jaunuoliai galėjo susipažinti su žmogaus kūno san-

46 *Orthodoxa fidei confessio ... Regiomonti Borussiae : in officina Iohannis Daubmanni, 1566.* MAB egz. L-16/1-29 įrašas priešlapyje: *Bibliot. Synodi Evang.-Reform. Vilnens.*

47 Vilniaus kanauninko Andriaus Jurgevičiaus 1592 m. Braneve išspausdinta knyga: *Ad quinquaginta duas quaestiones Gregorii Zarnovvitae ministri Calviniani de Ecclesia, eiusque notis ac duratione...* MAB egz. L-16/1-26 su Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos antspaudais.

48 Трофейные книги из библиотеки Шарошпатакского реформатского колледжа (Венгрия) в фондах Нижегородской государственной областной универсальной научной библиотеки : каталог. Москва, 1997. 291 p. Už šią nuorodą autorė dėkoja dr. J. Tumeliui.

49 Ten pat. P. 188, 196. *Plg. Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi = Lietuvos*

lotyniškų knygų sąrašas / Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras ; sudarė: Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas. Vilnius, 1998. P. 39, 196. Lotyniškų XVII a. LDK knygų katalogo sudarytojams iki šiol nebuvo žinomas J. Progulbickio darbelio – *Thesium metaphysicarum de scientia Dei disputatio prima...* Leiden : B. et A. Elzevier, 1648. [6] lap. – leidimas.

50 *Biblia Latina (versio Hieronymi)* // MAB, F. 40-782, lap. 3.

51 Ten pat, lap. 6.

52 Ten pat, lap. 7.

53 MAB RS. F.40-546, lap. 125.

54 Išsamiau žr. Lukšaitė, Ingė. *Protestantiška Vokietijos knyga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės protestantų bibliotekose XVI-XVII a.* // *Knygotyra*. T. 23 (30) (1969), p. 17.

dara. Būtent tokia knyga galėjo būti 1583 m. Bazelyje išleistas to paties miesto gydytojo Felikso Platerio veikalas *Apie žmogaus kūno struktūrą*⁵⁵.

XVII a. gana turtingos turėjo būti reformatų gimnazijų bibliotekos Biržuose ir Kėdainiuose⁵⁶. Tačiau konkretesnių duomenų apie šių bibliotekų turinį kol kas stokojama.

Apibendrinami surinktas žinias galime konstatuoti tokius dalykus. Institucinėse LDK XVI–XVII a. bibliotekose buvo sukaupta teminiu aspektu įvairi literatūra. Kalbos požiūriu bent jau iki XVII a. vidurio dominuojanti jų knyga buvo lotyniška. Tačiau LDK lotyniškų leidinių dalis jose buvo palyginti nedidelė: vyravo užsienyje leistos knygos. Ši reiškinį lėmė keletas priežasčių. Visų pirma, kiekybiniai LDK spaustuvių duomenys smarkiai nusileido kitų Europos šalių leidybos pajėgumams. Užsieninės lotyniškosios knygos srautai ypač dideli buvo XVI a. Apie XVII a. vidurį Lietuvos bibliotekose ėmė daugėti lenkiškų knygų. Antra, lotyniškoji LDK knyga, nors ir buvo pakankamai įvairi, vis dėlto turėjo menkesnę paklausą nei užsienyje leistos knygos. Mažas LDK išėjusių religinės praktikos (apeigylių, giesmynų, katekizmų) leidinių skaičius, nė vieno lotyniškos Biblijos leidimo, itin kuklus originalių antikos autorių skaičius rodo tam tikrą disbalansą tarp pasiūlos ir paklausos. Kodėl taip mažai buvo leidžiama literatūra, kuri iš tiesų buvo labai populiari tiek asmeninėse, tiek ir institucinėse bibliotekose, galima tik spėti. Veikiausiai tokios knygos turėjo senas leidimo tradicijas užsienyje, ir LDK visuomenėje jos buvo pradėjusios funkcionuoti kur kas anksčiau, nei atsirado vietinės poligrafijos įmonės. Savų spaustuvių tokio turinio produkcija turbūt nepajėgė konkuruoti su atitinkamais užsienio leidiniais. Trečia, būtina pastebėti, kad lotyniškoji Lietuvos knyga vietoje turėjo nemažą skaitytojų būrį, kurio poreikiams darė įtaką intelektualinio ugdymo tikslai. Tai lėmė glaudūs spaustuvių saitai su mokymo įstaigomis. Iškalbingiausiai šią mintį liudija stambiausios LDK spaustuvės, veikusios prie Vilniaus jėzuitų akademijos, istorija. Čia išspausdinta ir, be abejo, į biblioteką patekdavusi įvairiausio turinio literatūra plėtė studentijos akiratį tiek gilinantis į humanitarinius dalykus, tiek bandant suvokti gamtos bei tikslųjų mokslų paslaptis. Ketvirta, XVI–XVII a. bibliotekų sudėtis iki šiol tebėra menkai ištirta, todėl mūsų pastangos įvertinti LDK lotyniškosios knygos paplitimą kol kas gali būti tik hipotetinės. Svarioms ir patikimoms išvadoms daryti dar reikalingas ilgas ir kruopštus šios problemiškos srities tyrinėjimas.

55 *De corporis humani structura et usu / Felixis Plateri Bas. medici antecessoris libri III, tabulis methodice explicati, iconibus illustrati. Basileae: Ex officina Frobeniana per Ambrosium Frob., 1583. 20. MAB egz. L-16/2-4 įrašas priešlapyje: Bibl. Gymnas. Slucens.*

56 Radziszewski, Franciszek. *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych. Kraków, 1875. P. 4, 24.*

The Latin Collections in the Public
Libraries of the Grand Duchy of Lithuania
during the 16th - 17th centuries

S U M M A R Y

The article is about the catholic, protestant communities' and educational institutions' libraries, which are generally called institutional libraries. In the 16th-17thcenturies the complementing of the libraries of the Grand Duchy of Lithuania was determined by two factors – the expedient activity and possibility to acquire books. The literature accumulated in those libraries was diverse in subjects. Untill the middle of 17th century the Latin publications prevailed. But the libraries comprised a relatively small part of Latin books published in the Grand Dutchy, they mostly consisted of foreign publications. The reasons of such content of the libraries are described as follows.